

DR. BERCZKI SÁNDOR

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Szeged

Bálint Sándor pedagógiai tevékenysége (1904–1980)

A 90 évvel ezelőtt született Bálint Sándor tudományos tevékenységét 1980-ban bekövetkezett halálakor és azóta is nagyon alaposan értékelték, bár egész életművének tudományos feldolgozása még halála után 14 évvel sem történt meg. Annak ellenére, hogy több pedagógusképző intézetben is tanított (tanító- és nőképző intézet, tanárképző főiskola, tudományegyetem), munkásságának elemzésekor megfeledeztek tanári tevékenységének bemutatásáról. Tóth Sándor már 1979-ben megjelent tanulmányában, az Új Ember című folyóiratban megállapítja: „A pedagógusról alig tudunk valamit.” („Bálint Sándor, a pedagógus” című értekezésben.) Majd elég sommásan összegzi ő is Bálint Sándor tanári munkásságát, amikor megállapítja: „A szocialista embertípus kialakításában jelölte meg a pedagógusok feladatát.” Ha áttanulmányozzuk Bálint Sándornak a nevelésről, oktatásról írt tanulmányait, könyveit, akkor láthatjuk, hogy e megállapításnál sokkal differenciáltabb a véleménye a nevelésről, oktatásról.

E rövid összegezésben nem térhetek ki Bálint Sándor pedagógiai tevékenységének teljességére. Inkább csak a figyelmet szeretném felhívni, hogy ne feledkezzünk meg Bálint Sándorról, a pedagógusról sem. Munkásságának teljességét egy alaposabb tanulmányban szeretném feldolgozni.

Mindenekelőtt tekintsük át röviden Bálint Sándor életútját, elsősorban pedagógiai tevékenységének szempontjából.

Szegeden 1904. augusztus 1-én született. Az elemi iskola után polgári iskolába jár, majd a piarista gimnázium diákja lett. 1922-ben tesz érettségi vizsgát. Innen útja a szegedi egyetemre vezetett, amelyet 1921-ben helyeztek Kolozsvárról Szegedre. Halála után egy évvel megjelent könyvében, „A hagyomány szolgálatában” adja közre „Magamról” szóló önéletrajzi írását. Ebben ezt írja: „Az egyetem 1921-ben került Szegedre, valósággal helyembe jött.” Néprajzból kiváló professzorok mellett tanul: Herrmann Antal, Solymossy Sándor. 1926-ban fejezi be egyetemi tanulmányait, 1927-ben pedig tanári gyakorló évét. „Utána évekig lézengtem, helyettesítettem, imitt-amott jutottam átmeneti munkához. Sokat olvastam: néprajzot, világirodalmat, filozófiát. Gyűjtöttem.”

1928-ban megalakul a „Szegedi Alföldkutató Bizottság”, s ennek munkájába Bálint Sándor is nagyon intenzíven kapcsolódik bele. A Bizottság folyóiratában, a „Népünk és nyelvünk” címűben több tanulmánya jelenik meg. A néprajz tudományának fejlődését mutatja az, hogy a szegedi egyetemen megszervezik az első magyar néprajzi tanszéket. A tanszék professzora Solymossy Sándor lett, akivel Bálint Sándor már egyetemi hallgató korában is szoros kapcsolatot került. „Én voltam az egyetlen gyakornoka, majd tanársegéde, öt éven át végig díjtalanul” – írja önéletrajzában.

Solymossy 1934-ben ment nyugdíjba. A néprajzi tanszéket Budapestre helyezték át. A távozó Solymossy Bálint Sándort 1934-ben a szellemi néprajzból magántanárrá habilitáltatja. „Amikor ezt tudomra adta, azt válaszoltam neki, hogy én ezt még nem érdemlem meg. Hálás szívvel emlékezem a feleletére: „Kedves fiam, ahhoz semmi köze, hogy én mit akarok önnel.”

Egyetemi tanári munkája mellett 1931-től 1945-ig tanított a szegedi katolikus tanítóképzőben, és néhány éven át a tanítónőképzőben is. Tanítóképzői munkásságáról így ír önéletrajzában: „Ma úgy mondanám, »honismereti« szemlélettel magyart, történelmet, földrajzot tanítottam. Gondosan ügyeltem, hogy az egészből művelt, korszerű, népben gyökerező magyarságélmény legyen.”

1938. szeptember 1-től óraadóként tanít néprajzot a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán 1945-ig, illetve 1950-ig. Közben 1939–40-ben folkloért ad elő a budapesti egyetemen. 1945-ben a szegedi egyetemen a néprajz megbízott előadója, 1947-ben nyilvános rendes tanára lett. 1945–1948 között a politikai életben is részt vett, országgyűlési képviselőként. 1965-ben mesterkelt politikai ürüggyel nyugdíjazták. 1974-ben, 70. születésnapjára a Somogyi Könyvtár kiadta műveinek bibliográfiáját. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg: „Ebből kitűnik kutatásaimnak két fő iránya: az egyik szülővárosom múltja, kultúrája, népelete mindig foglalkoztatott. Ez mintha apai örökség lenne. A másik a népi hitéletnek, mintegy az édesanyai jussomnak a vizsgálata.”

Önéletrajzát így zárja: „A pálya sokszor megpróbált, nem kényeztetett el, de soha meg nem keseredtem, a hivatástól, szolgálattól egy percre sem távolított el.”

1980. május 10-én Budapesten halt meg, autóbaleset következtében.

Ha Bálint Sándorról mint emberről és mint pedagógusról emlékezünk, akkor mindenekelőtt személyiségének varázsát kell megemlítenünk. Ezt csak a személyes élmény, kapcsolat idézheti fel, ezt dokumentálni nem lehet. Munka- és tanártársainak, tanítványainak, ismerőseinek ezrei emlékezetében él csodálatos, ritka emberi jósága, hangjának melegsége és izsésége, szavainak szelídsége, egész emberi lényének közvetlensége. Nagyon sokan írták le a vele való kapcsolat élményét, próbálták felidézni kivételes emberségét. A Szegedi Műhely 1990. 1–4. száma, a Bálint Sándor-emlékszám nagyon sok ilyen visszaemlékezést tartalmaz.

Bálint Sándor pedagógiai tevékenységét két kérdéscsoportra bonthatjuk. Az egyik a tanár oktatómunkája, a tudományos ismeretek közlése tanítványai, hallgatói számára, az óraadó, az előadó. A másik azok a tanulmányok, amelyekben Bálint Sándor pedagógiai véleményét, meggyőződését fogalmazta meg.

Először oktatói tevékenységét tekintsük át röviden!

Mint láttuk, 1931-től 1945-ig a szegedi tanítóképzőben tanított. Életrajzában csak a magyart, történelmet és a földrajzot említette meg. Ha áttekintjük a tanítóképző intézet egyes években kiadott évkönyveit, ennél színesebb volt tevékenysége. A tanítóképző intézethez kerülésének első évében, az 1931/32. tanévben mint óraadó heti 17 órában magyart és földrajzot tanított, és az ifjúsági önképzőkör vezető tanára volt. Az 1932/33. tanévben a magyar és a földrajz mellett már németet is tanít összesen 18 órában. Az 1933/34. tanévben eddigi tevékenysége mellett a tanári és az ifjúsági könyvtár őre is. Ne felejtjük el: ugyanekkor az egyetemen is tanít! Az 1935/36. tanévben mindezek mellett még a tanári kar jegyzője is lett, heti óraszámra pedig már 19-re emelkedett. Az 1936/37. tanévben új tantárgyként kapja meg az alkotmánytan tanítását is, és részt vesz a tanítójelöltek gyakorlati kiképzésében is. Az 1937/38. tanévben a szegedi tanítónőképző intézetben is tart heti 4 órát (a tanítóképzőben 18-at), szerepel a rádióban: „A gyermek a magyar néphagyományban” című előadásával. Mint tudjuk, 1934-től egyetemi magántanár. Az 1938/39. tanévben a tanítónőképzőben tartott óráinak száma 5-re emelkedik, igaz a tanítóképzőben viszont 11-re csökken. Az 1939/40. tanévben a budapesti egyetemen helyettes tanárként ad elő, a tanítóképzőben heti 12 órában oktat. Megírja a liceumok számára az I. és II. osztály földrajz könyvét, s előadást tart a rádióban. Közben 1938/39. tanévtől tanít mint megbízott előadó a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán heti 4 órában. Az 1940/41. tanévben a tanítóképzőben heti 19 órában tanít történelmet, magyart, földrajzot, alkotmánytant és részt vesz a gyakorlati kiképzésben is. Az 1941/42. tanévben a tanítóképzőben, valamint a tanárképző főiskolán végzett oktatómunkája mellett előad a szegedi és a kolozsvári Hittudományi Főiskolán is. Az 1942/43. tanévben az

eddig tantervi feladatai mellé megkapja a honvédelmi ismeretek tanítását is. S ezek a tantárgyak megmaradnak az 1943/44 és az 1944/45. tanévben is. Mint tanítóképző-intézeti tanár irányította szaktanárként a tanítóképző-intézeti tanárképző, az ún. Apponyi Kollégium hallgatóinak gyakorlati kiképzését is, az egyetemen karöltve. E tantárgyak és intézeti feladatok ismeretében megállapíthatjuk – hogy egyetemi magántanár létére – nagyon széleskörű oktató-nevelő munkát végzett a jövőbeni tanítók képzése érdekében. Oktatómunkájának színvonaláról, óráinak élményeiről volt tanítványai tudnak sokat beszélni.

A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán 1938/39. tanévtől volt óraadóként a néprajz előadója, 1950-ig. Tekintettel arra, hogy az akkori időkben nem voltak nyomtatott tantervek, tematikák, így további kutatásra van szükség ahhoz, hogy felderítsük: a heti 4 órában előadott néprajz milyen témakörökből állt. Ez annál szükségesebb lesz, mert a Tanárképző Főiskola kötött tanterv alapján oktatott, szemben az egyetem szabad oktatási rendszerével. Az egyetemen a magántanár maga választhatta meg az oktatott témakört, a Tanárképző Főiskolán a tanárnak az előírt tantervi anyaghoz kellett ragaszkodnia.

Bálint Sándor egyetemi előadásainak témaköreit az egyetemi tanrendek alapján követhetjük nyomon.

A szegedi egyetemen Bálint Sándor az 1934/35. tanév első félévében veszi át az előadásokat volt professzorától, Solymossy Sándortól. Érdekes összehasonlítani elődeinek néprajzi témaköreit a Bálint Sándor által előadott témákkal. Itt erre nincs lehetőség. Az első félévben Bálint Sándor „Szeged vidéki folklore” című témával indít, heti 2 órában. A második félévben már új témakörrel jelentkezik: „Az Alföld történelmi néprajza”, valamint „Bevezetés az alföldi néprajzi kutatásba.” Az 1935/36. tanévben hirdeti meg „Az Alföld vallásos néprajza” című témakört, amelyet több féléven keresztül ad elő. A következő évben tart előadást „Az alföldi búcsújárások néprajzából.” Az 1938/39. tanév második félévétől kezdi el előadásait a „Szeged néprajza” című témakörben, és ez is több félévben szereplő témaköre lett. Az 1941/42. tanévben új témakörként jelentkezik „A Délvidék néprajza.” Az 1942/43. tanévtől hirdeti meg az „Alföldi népszokások” című előadásait, az 1943/44. tanévtől kezdve pedig „Szeged népköltészete” című témakörként olvashatjuk „Ösfoglalkozások Szeged vidékén” című témakört. Az egyes félévekben külön-külön témakörként hirdeti meg a Szeged népkultúráját, a magyar népballada, a magyar népmese, a magyar népmonda, a magyar népművészet, a házassági népszokásaink, a magyar tájak néprajza, a magyarság Közép-Európa népéletében, a magyar népi epika című témaköröket. Ezek a témakörök szerepelnek 1945 után is. Az 1950-es években új témakörként hirdeti meg a hazai etnikai csoportok, a magyar folklór, a Szeged vidéki folklór, a tanyavilágunk történelmi néprajza, a szegedi táj népi táplálkozás, a szegedi táj települési hagyományai, a szegedi népviselet, a szegedi táj településviszonyai témakört. Az 1964/65. tanév – az utolsó tanév nyugdíjaztatása előtt – I. félévében a szegedi táj szokáshagyományairól, a II. félévben a magyar folklórról és a szegedi táj szokáshagyományairól tart előadásokat. A következő félévekben már nem találkozunk nevével az egyetemi tanrendekben.

Bálint Sándor pedagógiai munkásságának másik elemét azok a könyvek, tanulmányok adják, amelyekben neveléssel, oktatással kapcsolatos gondolatait megfogalmazta. Nem szeretném mereven különválasztani szaktudományi munkásságát pedagógiai vonatkozású írásaitól, hiszen ő maga sem tette ezt, sőt pedagógiai gondolatait is a néprajzzal összefüggésben fogalmazta meg, e tantárgy tanításának tapasztalatai alapján szűrte le. Ezt már egyik könyvének címében is megfogalmazta: „Néprajz és nevelés.” Természetesen néprajztudománnyal foglalkozó könyveiben, értekezéseiben is érint pedagógiai vonatkozású gondolatokat. Érdekes szaktudományi műveit ebből a szempontból is megvizsgálni. Most e szűkreszabott keretek között mégis csak azokra a műveire utalnék, amelyek közvetlenebbül foglalkoznak nevelési- oktatási kérdésekkel. Ezekre azért is érdemes a figyelmet felhívni, mert Bálint Sándor életművét elemző tanulmányok,

megemlékezések ezekről a műveiről szinte teljesen megfelelnek. Mint látni fogjuk, Bálint Sándor pedagógiai gondolatai pedig egy nagyon érdekes és ma is aktuális nevelés és oktatás elméleti rendszert alkotnak.

Nem a teljesség igényével idézünk fel néhány pedagógiai vonatkozású gondolatát.

1930-ban közli a „Népünk és nyelvünk” című folyóiratban az Alföld-kutatással kapcsolatos kutatási tervét, koncepcióját. Külön fejezetet szán ebben a nevelésnek, iskolázásnak. A tanulmány „Szegedi problémák” címmel jelent meg. Ebben Bálint Sándor a következő elképzelését fogalmazza meg: „Először is a családban lefolyó nevelés tipikus leírását kellene adnunk. A renaissance-Szeged magas közműveltségét értelmeznünk kellene. A franciskánusok hódoltság-korabeli lélegzõdozása is érdekes kérdés. A piaristák szellemi hatása Szegeden. A XIX. századi szegedi közoktatás elvi tárgyalása után meg kellene vizsgálnunk: vajon a szegedi lélek sajátos kulturáját igyekezett-e a szegedi iskola mintegy organizálni és saját nevelés céljaira felhasználni, azaz iparkodott-e hozzáigazodni akár a múltban, akár a jelenben? A várható negatív eredmény elemzése is szerfelett tanulságos lenne a távolabbi alkalmazásokban, hatásának vizsgálatában is.” Ebből a kutatási tervvezetből is láthatjuk, hogy a pedagógiai problémákat milyen szoros összefüggésben látta a néprajz, a nép életének kutatásával, ismeretével. Kár, hogy nem dolgozta ki e felvázolt kutatási kérdéscsoportot, biztosan értékes gondolatot fogalmazott volna meg. De a ma kutatása számára sem lenne érdektelen ilyen néprajzi megközelítésű neveléstörténeti, szűkebb körben Szeged nevelés- és kultúrtörténetének feldolgozása.

A Nevelésügyi Szemle című, Szegeden megjelenő folyóiratban 1943-ban adja közre „Az Alföld közművelődési kérdései és feladatai” című tanulmányát. Ebben is az Alföld néprajzával kapcsolatosan fogalmazza meg pedagógiai gondolatait. Abból indul ki, hogy az Alföldet hazánk más vidékeihez képest elmaradt tájnak tekintik. Pedig nagyon sok értéket rejt. Több értékre is rámutat pedagógiai szempontból: az alföldi parasztyerekek tehetségére, sajátos személyiségjegyeire. Megállapítja: „A parasztfiúk között jeles diák aránylag kevés van.” Elemzi ennek okait. S leszögezi: „Örvendetesnek kell tehát minősítenünk a népi tehetségek föl kutatását és az ő szellemi alkatuknak megfelelő szellemi kiképzést.” Feladatként jelöli meg: „Az alföldi népiségnek nem a külsőségeit, hanem a lényegét kell felkarolnunk: a magyarul átélt humánumot, amely iskoláink terjesztette gyökértelen „magas” műveltségünkéből annyiszor hiányzik. Az alföldi iskolának az lesz tehát a feladata, hogy a táj friss energiáit a nevelés magas sztos alkalmazkodásával feldolgozza, és így az alföldi parasztság eszmélését előkészítse. A magyar iskolának közelebb kell jutnia az alföldi diáklelek megértéséhez, szellemi gondozásához, azaz nagyobb mértékben kell számot vetnie a magyarság lelkialkatával, mint eddig tette.”

Bálint Sándor pedagógiai gondolatvilágának, meggyőződésének a fentebb idézett mondatok jelentik a központi gondolatát.

Hasonló gondolatokat már 1929-ben is megfogalmaz, amikor észrevételeket tesz a Szegedi Alföldkutató Bizottság kutatási elképzeléséhez. Ezeket írja: „Ki kell terjeszteni a kutatást az Alföld intenzívebb vallástörténeti kutatásaira mint az alföldi parasztkultúra egyik fontos tényezőjére. Véleményem szerint a múltban az Alföld sokkal magasabb fokú szellemi kultúráját kell feltételeznünk, mint általában szokás.”

1934-ben jelent meg pedagógiai gondolatainak alapvető műve a „Néprajz és Nevelés.” A Zsámbéki Tanítóképző Intézet az elmúlt években reprint kiadásban újra megjelentette. Ezzel a címmel közöl tanulmányt 1948-ban „A köznevelés évkönyvében” is. De ezzel a témakörrel foglalkozik a Magyar Tanítóképző című folyóirat 1936-os számában is: „Néprajz és középiskola” című tanulmányát olvashatjuk. Mindegyik tanulmányában a műveltség tartalmát, az oktatás anyagát s nevelési vonatkozásait fejtegeti. Nagyon keményen ítéli el a kultúra, a műveltség tartalmának elszakadását a népi, főleg paraszti kultúrától. A „Néprajz és népiskola” című előadásában megállapítja: „A mai magyarság legsúlyosabb problémája: a jelen sokféle válságán át tudja-e menteni a maga szellemi lényegét a jövőbe. Ez csak a népi kultúránk szigorú számbavételével és készséges

átélésével lehetséges. Ennek a szellemnek természetesen az iskolát kell elsősorban áthatnia." A központi tantárgynak ezért a néprajznak kell lennie, mivel a „néprajz tudománya a néplelket, a népéletet a maga organikus teljességében és összes vonatkozásában akarja megismerni." Ezt valamennyi tantárgy összefüggésében érvényesíteni kell, a néprajzi értékeket minden tantárgy anyagába bele kell építeni. 1948-ban megjelent tanulmányában így ír: „Magyar népismeret nélkül iskolarendszerünk azonban mégis fájdalmasan csonka lenne, mert éppen az hiányoznék belőle, ami ifjúságunkat a kollektív magyar népkultúrára, a magyar emberség élményén keresztül egy magyarul értelmezett humanum követelményéhez segítené hozzá.”

Többször megfogalmazott elve: nem szabad a néprajzot „külön, nagylelkűen eltűrt tárgyként, kegyeletes és egzotikus emlékként” kezelni. Így ír: „Mi a magyarság néprajzát, azaz a magyar népkultúra ismeretét az új magyar tanterv egyetemes alapvetésének tekintjük, amelyből minden iskolafajta azokat a javakat és értékeket hangsúlyozza, amelyek jellegének és céljainak leginkább megfelelnek, de sohasem téveszti szem elől a magyar humanizmus eszményképét.” A néprajzot olyan tudománynak tekinti, amelyben érvényesíteni lehet a koncentráció didaktikai elvét: „...mert szelleme az összes tantárgyakat átjárhatja, és így közvetlen kapcsolatokat teremthet közöttük.” Minden iskolatípusban nagyon fontos pedagógiai elvként fogalmazza meg azt, hogy a tanítás során figyelembe kell venni az adott iskolába járó tanuló környezetét, társadalmi helyzetét. Ezért javasolja már 1934-ben a helyi tanterv, helyi tanmenet elkészítését, amelyet így indokol: „Győzzük le ezáltal is a gyermek természetes húzóadását, keltsük fel benne az érdeklődést, tegyük tudatossá mindazon konkrét adottságokat, élményeket, tapasztalatokat, amelyek környezetéhez kapcsolódnak, és amelyek célokul szolgálhatnak.” Felveti a kérdést: „A néprajzi szemléletű nevelésnek minő hatása lenne a jövőendő magyar társadalomra?” S így válaszol rá: „Megteremthetné a nemzeti egységet, eltüntethetné a város és falu ellentétét, és megmenthetné az igazi magyar kultúrát és művelődés anyagát az idegen, népüktől távolálló kultúráktól.”

Feltétlenül alaposabb elemzésre szorul Bálint Sándornak a kultúrára, a magyar népi műveltségre vonatkozó és az iskolák oktatási anyagának művelődéspolitikai összefüggéseit elemző felfogása. A „Néprajz és középsíkola” című tanulmányában például éppen azzal foglalkozik, hogy nem lenne-e helyesebb a görög-római kultúrára épülő nyugat-európai műveltség helyett – amely meghatározza iskoláink műveltség-konceptióját – az iskolák tantervi anyagát a magyar népi, eredeti népi kultúrájára építeni, mint láttuk, a széteső, egymással kapcsolatot nem tartó tárgyak egységbe fogása érdekében koncentrációs funkcióval? Az 1934-ben megjelent tanulmányában olvashatjuk: „Az államnak, az iskolának, a társadalomnak meg kell újhódnia. A megújító elvet a népi kultúrára építhetjük fel.” Az 1936-ban megjelent tanulmányában „A néprajz és a tanítóképzés” a tanítóképzőben tanított tantárgyakon keresztül mutatja be ennek megvalósítási lehetőségeit. Ez a tanulmány azt is jól szemlélteti, hogy Bálint Sándor milyen metodikával és tartalommal taníttatta tárgyait a tanítóképzőben. Több pedagógiai vonatkozású tanulmányát lehetne még elemezni. Így pl. a „Szegedi egyetemi műveltség a reneszánsz korában” (1961), „A szegedi kegyes iskola” (1971) „A szegedi egyetem és a délvidéki ifjúság” (1943), „Szeged művelődéstörténete a város szőlőshagyományában” (1959), „Az egyetemes történelem tanításának módja” (1937) stb. E művek és a többiek elemzése azonban további tudományos vizsgálat tárgya lehet.